

památky a příroda

ČASOPIS STÁTNÍ PAMÁTKOVÉ PĚČE A OCHRANY PŘÍRODY

Pam. pěče 15x
Lnavé bned' u/

ROČNÍK 6

1981

ŘÍDÍ: dr. OTILIE SVOBODOVÁ / REDAKČNÍ RADA: Ing. LADISLAV ANTONY, JAROSLAV LORENC / dr. VOJEN LOŽEK, DrSc., dr. JOSEF MAJER, dr. MILADA NOVÁKOVÁ, ing. arch. OTAKAR NOVÝ, CSc., dr. OLIVA PECHOVÁ, prom. fil. KAREL SEIDL, prom. ped. JAN STALMACH, ing. JIŘÍ SVOBODA, dr. ing. ZDENĚK VULTERIN, CSc. / VÝKONNÍ REDAKTOŘI: MILADA BLOUDKOVÁ — PAMÁTKOVÁ PĚČE, RNDr. BOHUMIL KUČERA - OCHRANA PŘÍRODY — GRAFICKÁ ÚPRAVA V. KNAPP / Z. ŠPATZ

Stavební vývoj zámků Hradec nad Moravicí

DANA KOURILOVÁ

Zámek v Hradci nad Moravicí představuje v podstatě dva samostatné areály — areál tzv. Bílého zámku, starší a z hlediska stavebního vývoje složitější a areál tzv. Červeného zámku, slohově jednotlivý z konce 19. století.

V rozmezí několika let průzkumově i projekčně připravovaná a nyní již probíhající rekonstrukce, která by měla být stavebně ukončena v roce 1988, se však týká pouze Bílého zámku. Na dílčí výsledky průzkumů stavebního a stavebně-restaurátorského, které byly zpracovány v letech 1975—1976 KSSPPop Ostrava, navázala v roce 1978 umělecko-historická analýza, provedená OSSPPop Opava, která se za stálé spolupráce se SÚPPop a KSSPPop Ostrava stala jedním z podkladů koncepce obnovy stejně jako Generální program využití Bílého zámku, také zpracovaný OSSPPop Opava a konzultovaný se správně i metodicky nadřízenými orgány.

Od listopadu 1977 do srpna 1978 probíhající inženýrskogeologický průzkum potvrdil značné statické narušení objektu, které je hlavní příčinou jeho havarijního stavu. Projektantem prací byl Interprojekt Brno, vlastní průzkumné práce provedla kopná četa Geologického průzkumu, n. p. Ostrava závod 03 — Rýmařov. Výsledkem vyhodnocení průzkumných prací bylo konstatování složitého založení zámeckého objektu na nestejnorodých materiálech, zhoršené ještě vlivem lokální přítomnosti staršího zdiva pod základy Bílého zámku, neupravenou základovou spárou staršího i stávajícího zdiva a případně i seismitou.

Z těchto zjištění vyplynul návrh na provedení sanacích prací, a to především na západním křídle. Zatím — do konce roku 1979 — byly ztuženy pomocí táhel a obrubních pasů konstrukce v úrovni II. NP a provedeny rubové skořepiny na klenbách včetně jejich vyvěšení. Dále dojde k podchycení obvodového zdiva západního křídla systémem opěrných pilířů pod úrovní terénu, založených až na skalní podloží, k provedení železobetonového věnce v koruně zdiva pod úrovní přízemí, k injektáži základového zdiva eventuálně prostředí pod základovou spárou a k celkové úpravě terénu proti vnikání vod atmosférických srážek po obvodu objektu.

Investorem celé akce je OSSPPop Opava se sídlem v Hradci nad Moravicí, architektonickou studii a projekt vypracovala ing. arch. Zdenka Nová-

ková (Architektonická služba Praha), generálním projektantem a dodavatelem je OSP Opava.

Zámek Hradec nad Moravicí je zbudován na ostrohu, z východu obtékáném potokem Hradečnou a ze západu řekou Moravicí. Původní osídlení vlastní lokality prokázal archeologickým průzkumem B. Novotný,¹ výzkum potvrdil také některé předpoklady historiků, týkající se fortifikačního systému. Historii podrobně rozvedl A. Turek,² z uměleckých historiků zaujal zámek E. Pocheho a V. Kotrba.³

Zámek Hradec nad Moravicí,⁴ který E. Poche charakterizuje jako složitý konglomerát činnosti několika stavebních epoch, má uzavřenou čtyřkřídlou dispozici s dělícím prvkem arkádové spojovací chodby mezi podélnými křídly, dvěma nádvořími a válcovou věží se schodištěm v severovýchodním nároží prvního nádvoří.

Gotice E. Poche připisuje prostě výžlabkem profilované tufové ostění portálu, zazděné v západní zdi jižního průjezdu zámku a objevené v roce 1949 při provádění nové omítky. V roce 1979 při odlehčování kleneb od násypů bylo jeho zachování in situ potvrzeno odhalením vrcholu portálu nad úrovní kleneb I. NP jižního křídla. V. Kotrba tento lomený portál s okosením ostění správně datuje do 14. století. Oba výše zmínění autoři situují proto hlavní křídlo — palác gotického Hradce — do míst dnešního jižního traktu s tím, že po požáru v roce 1796 bylo toto strženo a v průběhu 1. poloviny 19. století nově zbudováno. Protože však kompletní přestavbu jižního křídla v 19. století vylučuje již dnes renesanční portál, dochovaný v severní fasádě tohoto křídla, bude nutno v průběhu vlastní rekonstrukce objektu přesněji stanovit jak rozsah zachování gotického jádra, tak také míru dalších úprav a přestaveb nejen z 19. století.

Jako gotické označil B. Novotný základy mohutné věže, kosoúhle vysunuté na severozápad před dnešní čelní křídlo zámku a odkryté archeologickým průzkumem. Zdivo z lomového kamene kladeného na maltu bylo 3 m silné — v severozápadním zezílení až 5 m, vnitřní prostor věže měřil 5 × 5 m. Mimo jiné B. Novotný dále uvádí, že věž byla stavěna současně s budovou hradu, jak usoudil z podobného kamenného zdiva ve sklepeních zámku. A. Turek ztotožnil tuto věž s tzv. červenou strážní věží, zmiňovanou v popisu zámku z doby okolo

roku 1570 jako již zpolovice snesenou.⁵ Tento materiál poměrně dobře popisuje opevňovací systém města i hradu v podstatě ještě středověkého členění, který dále shodně doplňuje Knurův kronikářský záznam.⁶ Existenci příkopů i jedné z věží potvrdil archeologický výzkum; na severu zachytily u kostela první hradní příkop (Wallgraben), který obmykal velké hradní nádvoří (Zwinger) — dnes prostranství městečka. V místě druhého příkopu, tesaného údajně hluboko ve skále a napájeného z rybníku mezi zámkem a dnešní novogotickou branou, průzkum nebyl veden; třetí příkop, oddělující vlastní hrad od předhradí, byl potvrzen spolu se strážní věží. Na jižní straně byl zachycen údajně druhý příkop, na další dva sondy položeny nebyly. Tady dochází k částečné nesrovnatosti mezi zakreslením příkopů u B. Novotného a jejich předpokládaným průběhem podle Knura. B. Novotný kreslí první příkop až za dnešní Bílou věž, Knur se o něm zmíňuje jednak „hned u hradu“, jednak uvádí mezi prvním a druhým valem, který situuje do míst, kde v době jeho záznamu, tj. 1. polovině 19. století, končí skleníky, malé hradní nádvoří s budovami a hradní studnou.⁷ Je možno předpokládat, že autentičtější a ikonograficky srovnatelný Knurův záznam bude blíž pravdě. Palác, umístěný těsně u prvního příkopu, by měl touto polohou rychlé a snadné spojení s hlavní velkou věží, plnící i funkci posledního útočiště. Situování hlavní budovy hradního paláce v popisu z roku 1570, který také zmíňuje onu hlavní, silnou a močenou věž poblíž hradní studny na jižní straně hradu, přibližně odpovídá nastíněným závěrům a v celém systému opevnění, typologicky směřujícímu do druhé poloviny 13. století, je toto začlenění logické také tím, že palác zůstává vzadu na chráněném místě. Existenci velké věže, stejně jako popsaného systému opevnění a všech dedukcí, však může prověřit pouze archeologický průzkum.

A. Turek za pozůstatek této velké věže (donjonu) považuje dva mohutné opěrné pilíře, zachované na jižovýchodním nároží, současně však přebírá názor E. Pocheho a V. Kotrby a interpretuje tyto jako fragmenty staré hradní kaple, zbořené v roce 1814 současně s původním jižním křídlem ze 14. století.⁸ L. Plavec,⁹ ve srovnání s plány ze 2. poloviny 19. století, označuje na nich zakreslený polygonální útvar jako baštu (věž), po jejímž odboření zůstaly dnešní opěráky. Materiálem, z něhož L. Plavec vyčázel, jsou pravděpodobně plány K. Lüdeckeho z roku 1861; pramen, z něhož čerpali E. Poche a V. Kotrba („víme o polygonálním ústupku, dnes zbořeném...“) neuvádějí, byl však zřejmě totičný. Protože ve starém zámeckém archívu byly objeveny fotokopie plánů starších z r. 1845 od stavitele K. Klumpnera z Fulneku, a na těchto není polygonální výběžek zakreslen, vyvstala domněnka, že polygon, stejně jako další nerealizované stavební prvky, byl pouze návrhem Lüdeckeho na přestavbu v duchu pseudogotiky. Tato dedukce byla ověřena pomocnými sondami v terénu.¹⁰ První sonda (R — A) byla vede-

na jižovýchodně na polygonální zlom ve vzdálenosti 2,7 m od prvního pilíře, sířka sondy 1 m. Pod 0,65 cm navážek (cihla smíšená s hlínou) objevila v jihozápadní stěně na sucho kladené lomové zdivo, odkryté do hloubky 2 metrů (základová spára nedosažena), ale toto zdivo, zachycené v délce 3,3 m a v koruně přiléhající až k prvnímu pilíři, vedlo diagonálně na severozápad směrem ke druhému pilíři a dále na jižovýchod — čili napříč předpokládaným průběhem zdiva. V protější stěně sondy zdivo zachyceno nebylo. Druhá sonda (R — B) byla vedená severovýchodně na druhý polygonální zlom a byla, až do hloubky 1,8 m, sterilní.

Z toho vyplývá, že žádná polygonální kaple ani bašta (tím méně ve významu magna turris) v těchto místech nestála.¹¹ Dnešní „opěráky“ jsou tedy zřejmě skutečnými opěrnými pilíři gotického paláce, což je vcelku logický předpoklad vzhledem k podloží a situování při okraji východního srázu, kde opěráky funkčně zajišťovaly palác proti ujízdění do příkrého srázu.¹²

Renesance zanechala na objektu již výraznější doklady stavební činnosti. Jejich odhalením a interpretací spolu s konfrontací s historickými skutečnostmi je možno tuto fázi stavebního vývoje zámku přičlenit pozdní renesanci.

Při rychlém střídání držitelů hradu v 15. století a na počátku 16. století význam Hradce, přestože byl nadále majetkem českých panovníků, postupně klesal. Řadu zástavních držitelů zahájil roku 1528 Jiří Žabka z Limburka se synem Buriánem. Ti sice začali stavět nové „stavení u velké věže“ — tedy poblíž dnešního jižního křídla, ale již roku 1531 byla zástava puštěna Jiříku Cetrysovi z Kynšperka. Tehož roku zámek vyhořel a jeho držitelé byli již z tohoto důvodu nuceni provést některé stavební úpravy. Jakého rozsahu tyto práce byly, o tom podává svědectví dopis Barbory Gočové z roku 1549; s výjimkou dokončení stavení, které začal budovat Jiří Žabka z Limburka, přístavby kuchyně, pekárny a maštale a vyzdění hradebních zdí a bran se soustředily na drobné úpravy a opravy (nové pokrytí střech šindelem atd.). Také další materiál, opis rejstříku vydání panství hradeckeho z let 1544–1555, tj. za Fridricha Cetryse, potvrzuje pokračování menších oprav na zámku (oprava studny, pavlačí, opět pokrytí zámku šindelem atd.). Tady se poprvé objevují konkrétní jména zednických a tesařských mistrů, činných při opravách, a to zedníků Benedikta Vlacha, Beltazara Kochwassera a Bartoše z Opavy, Balcaru z (Valašského) Meziříčí a tesařů Staňka a Petra z Leskovce.¹³

Zajímavým a nejnovějším historiografií zcela oponutým dokladem k požáru zámku a jeho rekonstrukci je W. Braunem publikovaný archivní materiál z roku 1535, v němž Ferdinand I. listinou opavskému knížectví reaguje na škody, které „Náš zámek Hradec v Našem knížectví opavském požárem utrpěl“, a vydává příkaz ke stavebním zásahům, znovuvybudování a vylepšení (pesserung) „Našeho zám-

Severní průčelí zámku v Hradci
nad Moravicí, nynější stav.
Snímek V. Hyhlíka.

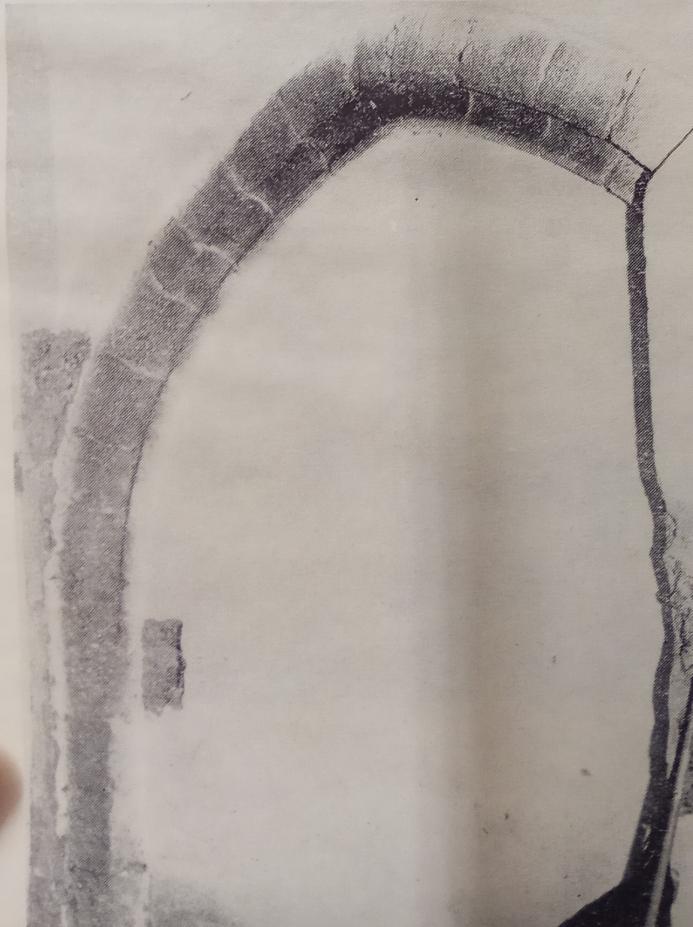
Nádvoří zámku s pseudogotickým arkádovým koridorem.

ku Hradec“ s tím, že poddaní mají být poslušní a ke stavbě přivážet vápno a kámen a dobrovolně se na ní podilet.¹⁴

Podle rozsahu výše uváděných úprav na zámku lze soudit, že onoho Ferdinandem I. žádaného „zlepšení zámku“ příliš dbáno nebylo přesto, že raná a vrcholná renesance si jinak v našich zemích nekompromisně razila cestu a svému duchu podřizovala i mnohé založením starší hrady, především sousedily-li s poddanským městem jako Hradec. Snad Cetrysové neměli dostatečné finanční zázemí k době a významu zámku odpovídající adaptaci nebo postrádali zájem o solidnější výstavbu; v každém případě však o jednom z těchto argumentů, k nimž se ještě pojí otázka náboženské víry (panství bylo katolické, Cetrysové sami se hlásili k víře luterské) a snad také celkové výnosy panství, svědčí další vývoj událostí.

Od roku 1570 se jedná o odnětí hradecké zástavy Cetrysům a udělení této někomu jinému za výhodnějších podmínek pro Maximiliána II. jako majitele panství. Cetrysové se brání především svědeckým své babičky Barbory Gočové, popisujícím průběh stavebních prací na zámku mezi lety 1531–1535 a datovaným rokem 1549. Celkové ladění svědeckví a především jeho závěr — „... A protož Vaše Milosti, páni milí, kdož toto mé svědomí slyšeti bude, račtež sobě podle spravedlnosti rozvážiti, což mi jest v dobré paměti, to jsem vyznala a čehož sem nepamatovala, toho sem psáti nemohla. Povážice, jaká mne útrata a náklad plné dvě létě stálo na stravě, chování koní... tak aby se zámek zavřít mohl...“

Gotický portál, tuf, 14. století, jižní křídlo.

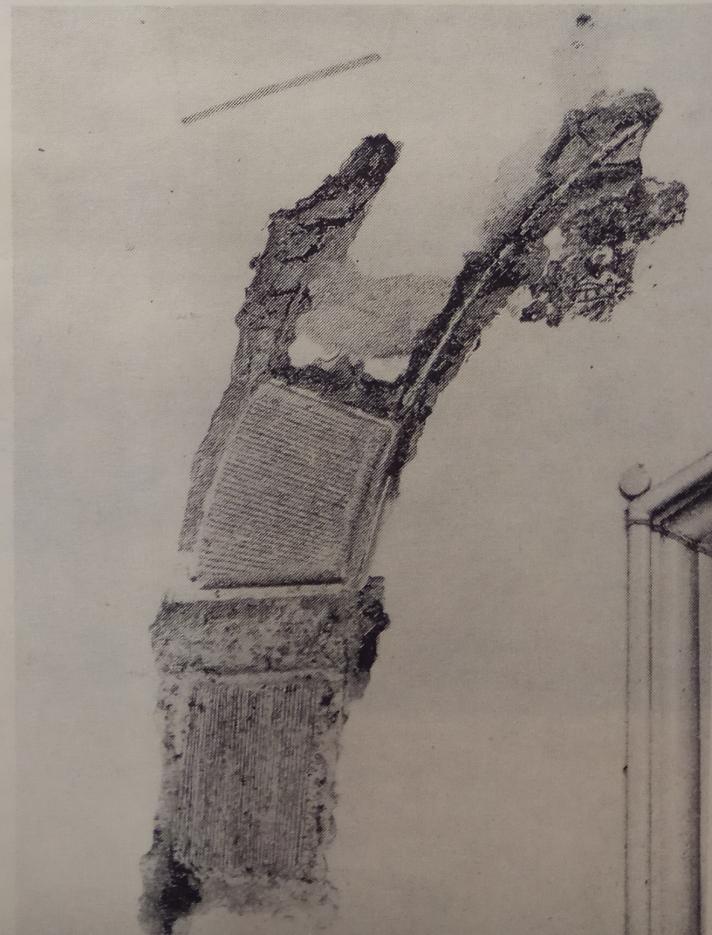
a čeledi sem nemálo vydala a k tomu dielu ji chovala mimo zámkovú potrebu. A což tímto listem znám, to jest vpravdě tak, to beru k svej víře a duši...“ — vyznívají témeř plně jako obhajoba, což je možno si již tehdy vykládat jako důkaz nespokojenosti snad ze strany majitelů (krále?) s úrovní oprav a stavem zámku vůbec. K úřednímu projednávání této záležitosti přiložený popis zámku Hradec k roku 1570 dokládá, že charakteru renesančního zámku byl tehdy Hradec ještě hodně vzdálen.

Spor o odnětí hradecké zástavy Cetrysům vyústil v pro ně nepříznivé rozhodnutí. O Hradec jevil zájem — mezi mnoha jinými uchazeči — také Kašpar Pruskovský z Pruskova, kterému nakonec císař Rudolf II. na jaře roku 1584 prodal dosavadní zástavu jako dědičné zboží; hned následujícího roku byl proveden vklad do zemských desk. Hradecký zámek, který však Kašpar Pruskovský držel již od roku 1581, měl zůstat i nadále otevřen českým králům.

S ohledem na patrně nedobrý stav a stavební úroveň zámku jako panského sídla přistoupil jeho nový majitel k celkové přestavbě, a teprve ta změnila zámek v reprezentativní renesanční sídlo, odpovídající požadavkům a vkusu doby.¹⁵ V první fázi přestavby, tj. do roku 1620, vzniklo zřejmě od základu severní křídlo a nově bylo zbudováno křídlo východní pravděpodobně s použitím obvodového zdiva budov, situovaných tam před renesančními zásahy.

Bezprostředním dokladem renesančního stavebního ruchu jsou dnes zazděné pozdně renesanční půl-

Pozdně renesanční portál, pískovec, mezi lety 1581–1620, severní křídlo.

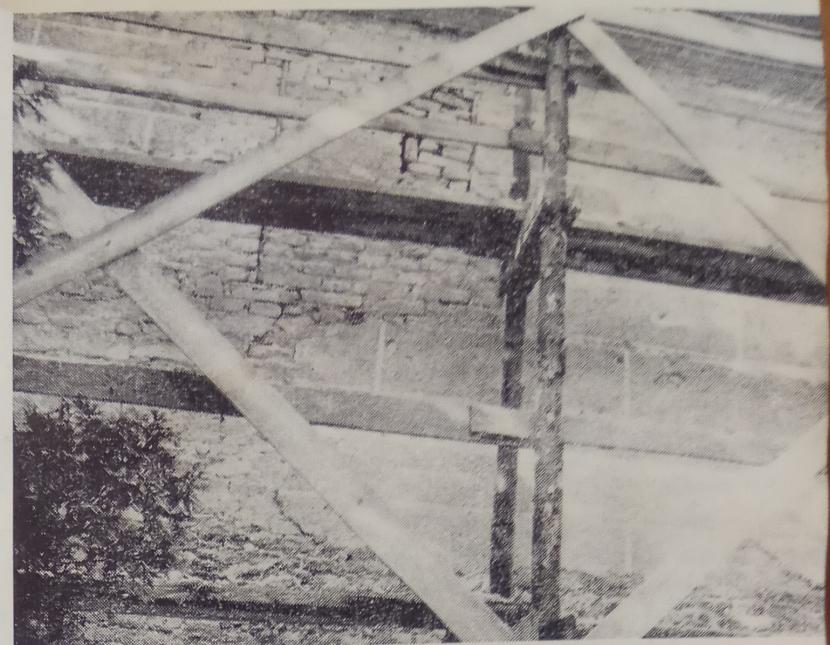

kruhově ukončené portály skládané z velkých pískovcových kvádrů s podélným nebo příčným rýhováním v líci, které byly odhaleny v severním a jižním křídle zámku. V průběhu opravy fasády severního křídla v roce 1965 byla objevena část portálu v severní zdi vpravo od dnešního vstupu; portál měl již osekanou, ale patrnou jednoduchou římsovou hlavici. Ověřovací sondou byl v roce 1978 potvrzen týž portál ve zdi mezi místnostmi 047 a 048. Z tohoto zjištění vyplynula následná fakta. Oba portály severního křídla jsou situovány osově, to znamená, že dnešní vrátnice (047) byla původně průchozím (průjezdním) nástupním prostorem; jižní fasáda severního křídla byla přitom tvořena zdí, v níž se nachází druhý portál, čili severní příčkou chodeb 048, 03. Ve srovnání se severním portálem poměrně nízko nasazené obloukové završení portálu v původní jižní fasádě severního křídla, prokázané termovizí, signalizuje dodatečné zvýšení terénu v průběhu přestaveb. Ve vztahu k renesanční stavbě recentní přístavbu, tvořící dnešní jižní fasádu severního křídla, potvrzuje konstrukce střechy — mansardové nad původním severním křídlem a přiložené pultové nad dostavbou.

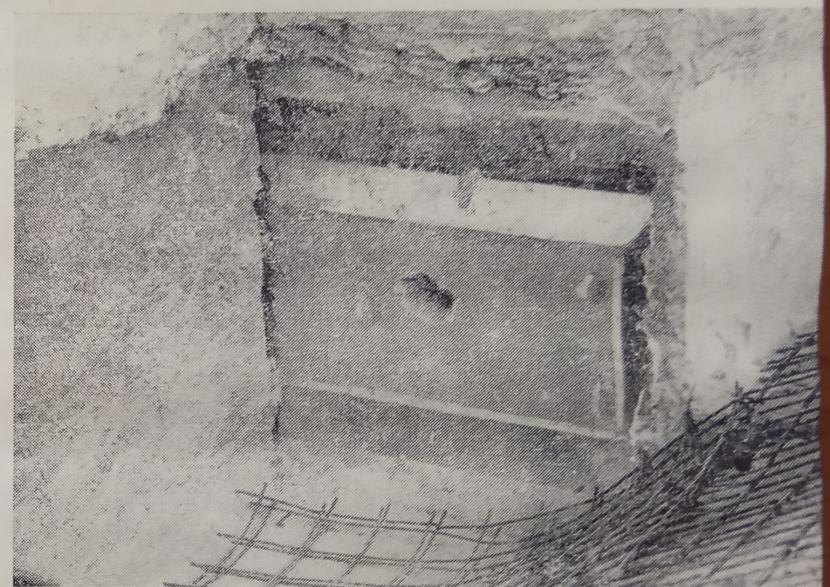
Taktéž v roce 1965, při opravě fasád nádvoří, byl odhalen fragment v uváděném sledu třetího portálu, nacházejícího se v místech dnešního průjezdu jižního křídla, a to v severní fasádě; opracování pískovcových kvádrů je totožné s portály severního křídla.

Rozsáhlá oprava zámeckých fasád v roce 1965 mohla přinést mnohé cenné poznatky o stavebním vývoji objektu. Lze pouze litovat, že toto hledisko nebylo dostatečně doceněno a maximální výtěžek, který skýtaly odhalené fasády, byl minimální. Dnešku zbyly jen blíže nepopsané, těžko identifikovatelné fotografie a stručný nástin průběhu prací. Z něho se dovdáme, že např. fasády nádvoří měly tři omítky, které byly slučeny až na zdivo, že některá okna vykazovala pískovcová ostění atd.; tato konstatování však nebyla slohově determinována. Snad generální oprava Bílého zámku přispěje k znovuotevření této otázky a poskytne solidnější odpověď.¹⁶

O fasádě průčelí, na níž uvedený útržkovitý materiál zmiňuje zazděná okna, portál a renesanční fasádu, podává informace také L. Plavec a na jejich základě a potvrzení fotodokumentací lze fasádu určit jako pozdně renesanční, členěnou kontrasgrafitem do prázdných obdélníků. L. Plavec uvádí, že spáry byly 2 cm silné, hladké a „kvádry“ měly hrubozrnou omítku; kvádrování bylo dochováno do úrovně kordonové římsy, výše byla omítka až na nepatrné relikty osekána. Dokladem renesanční epochy objektu jsou také klenby severního a východního křídla, a to klenby valené s výsečemi a vytažením hran do hřebínek (09, 010, 011), klenba necková s koutovými výsečemi (110), táz se štukovou výzdobou (043), nestoupavé klenby křížové s imitací žeber a čabrákovými konzolami (046) a křížové hřebínkové klenby (115, 116, 117). Toto určení

Kontrosgrafita pozdně renesanční fasády, mezi lety 1581 až 1620, severní fasáda severního křídla.

Sgraffito odkryté v průběhu generální opravy v úrovni II. NP v místě napojení jižního křídla na křídlo východní.

kleneb potvrdil ve většině případů restaurátorský průzkum.¹⁷

Tricetiletá válka stavební dění na zámku pozastavila a orientovala pozornost k zesilování opevnění. Skutečnost, že v letech 1642—1647 na Hradci trvale dlelo císařské vojsko, dovoluje pokračování stavebních prací datovat ante quem. V roce 1648 byla pak jednak demolována část opevnění, přičemž jeho bourání nebylo skončeno ještě ani roku 1656, jednak se přistoupilo k protažení jižního křídla (?) a ke stavbě křídla západního (s použitím zdiva původních budov?). Tímto dosáhl zámek uzavřené čtyřkřídlé dispozice s nádvorním prostorem uprostřed. A. Turek uvádí, že v 17. století byla vztyčena nad vjezdovou branou ze severu tzv. hodinová věž

a přistavěny další věže tak, že všechny čtyři strany zámku byly opatřeny věžovitými stavbami; přitom vnitřní zámek sám zdmi ohražen nebyl. Tento popis naznačuje z renesance do raného baroku přetrvávající typ italského kastelu s nárožními věžicemi¹⁸ a je současně nepřímým svědectvím o ukončení přestavby zámku.

Další změny v majitelích hradeckeho panství v průběhu 17. a 18. století, kdy nebyly na zámku prováděny žádné podstatné stavební úpravy, registruje opět A. Turek, který uvádí, že roku 1733 Erdman Kryštof Pruskovský panství prodal a novým majitelem Hradce se stal Wolf Konrad z Neffzernu. Jeho adoptivní syn, Wolfgang Karel z Neffzernu, prodává Hradec roku 1777 hraběti Janu Karlu Lichnovskému z Voštice a v držení Lichnovských panství i zámek zůstávají až do roku 1945.

Následné adaptace objektu probíhaly tedy až za Lichnovských a v počátcích byly podmíněny opět požárem. 26. února 1796 vypukl na pravé straně zámku, tj. v západním křídle, mezi dvěma posledními okny nedaleko od hodinové věže požár, který se vlivem prudkého větru rychle šířil a strávil větší část budov. Jeho příčina nebyla ani při komisionálním řízení zjištěna.

Na základě rozboru fáze gotické a především renesanční je možno přibližně stanovit rozsah škod, požárem způsobených. Nejvíce bylo, a to souvisí s lokalizací epicentra požáru, zasaženo křídlo západní, ostatní trakty byly poškozeny částečně. Nová výstavba byla 15. července 1797 svěřena Janu Mihatschovi z Krnova,¹⁹ který po požáru fulneckého zámku v roce 1801 vedl, jako lichtensteinský stavitele, tamní obnovovací práce. Podle A. Turka a autentického záznamu Knura došlo k úplné přestavbě zámku, z něhož po požáru zůstalo jen několik místností a kleneb. Byly zrušeny hradby, městské zdi, stržena hodinová věž i ostatní rohové věže,²⁰ zasypaný všechny hradní příkopy a celé okolí zámku bylo nově upraveno. Na zadní straně zámku, to znamená za jižním křídlem v místech někdejšího malého dvora, byly přistavěny konírny, kůlny na vozy a skleníky; jízdárna a skleníky před zámkem, na severovýchodním nároží, byly odstraněny. Tolik tedy záznamy historiků, jejichž věrohodnost je možno ověřit jednak ikonografií, jednak konfrontací s dochovaným plánovým materiálem a v neposlední řadě také vlastním zjištěním stavebního průzkumu.

Při práci na uměleckohistorické analýze byly v tzv. starém archívnu na zámku Hradci nalezeny soupisy hospodářských map a plánů, a tak vlastně znova objeveny ve stavu velmi torzovitém materiály dnes cenné. Průzkum stavebních plánů tehdejšího Krajského osvětového střediska na Hradci u Opavy provedl v lednu 1954 Bohuslav Valušek. Již tehdy úvodem konstatoval, že ve srovnání se starobylou historií zámku se dochovalo poměrně málo dokladů o jeho stavebním vývoji. Uvádí však značný počet plánů, projektů a nákresů z 19. století. B. Valušek nezpracoval do uvedeného data všechny materiály,

pouze „sto listů a fragmentů plánů“, z nichž velká část byla poškozena a mnohé zcela zničeny (za druhé světové války byl archív Lichnovských přemístěn na zámek v Chuchelné, který byl bombardován). Dalšími zajímavými dokumenty jsou „Seznam starých plánů zámku Hradec u Opavy, odevzdaných 8. XI. 1949 p. V. Kolářovi v Ostravě k ofotografování“ a seznam čtyřiceti šesti plánových položek bez bližšího označení, data a podpisu zpracovatele. Z toho by tedy vyplývalo, že materiál plánové povahy k období 19. a 20. století je dostatek a na jejich základě lze tedy dospět ke konečným závěrům o stavebním podnikání na zámku. Avšak přes intenzivní studium jak materiálů starého archívnu tak materiálů, převzatých v letech 1953–1959 Státním archívem v Opavě a uložených tamtéž, byl výsledek velmi neuspokojivý;²¹ ve zbytku starého zámeckého archívnu se dochovaly pouze fotokopie některých plánů.

Nejstarším zakreslením zámku jsou plány půdorysů I. NP a II. NP z roku 1845, signované stavitelem (Baumeister) Klumpnerem z Fulneku, od něhož je také nákres průčelí spolu s řezem severním křídlem. Materiály jsou postupně datovány, a to 10. — 15. — 28. ledna 1845 ve Fulneku. V konfrontaci s časově nejbližší ikonografií objektu, litografií J. a R. Alta²² z roku 1855, je markantní odlišnost ztvárnění fasády, projevující se nikoliv v celkovém pojetí, ale v detailech o to podstatněji. Naslkává se otázka, která ze zobrazených fasád je vlastně dílem empírové přestavby po požáru, tedy kterou je možno autorským připsat Janu Mihatschovi z Krnova.

Mezi dvěma velkými přestavbami, které zatím uvádí literatura, mezi přestavbou řízenou Janem Mihatschem z Krnova na přelomu 18. a 19. století a romanškými úpravami v 60. letech 19. století pod vedením Karla Lüdeckeho z Vratislaví, se tedy k roku 1845 objevuje nové jméno — Karel Klumpner z Fulneku. Přesně rozlišit podíl J. Mihatsche a K. Klumpnera na stavebním výrazu zámku není možné. Mnohé mohly napovědět fasády nádvori, odhalené v roce 1965 až na zdivo. Již jednou zmínovaný písemný záznam k této opravě skýtá k řešení sledované problematiky pouze jednu informaci když konstatuje, že západní fronta oken nádvori (tzn. západní fasáda východního křídla) měla zřetelně širší, půlkruhová, později zazděná okna. Za touto formulací lze spatřovat s velkou pravděpodobností okna empírová s typicky půlkruhovým ukončením; tuto identifikaci potvrzuje jednak konstrukce dveří na bázi empírového řešení prostupujících z místnosti 114 do západní fasády východního křídla, jednak je možné argumentovat tím, že takto původně řešená okna nádvori by korespondovala s de facto stávajícím řešením okenních otvorů II. NP východní fasády východního křídla.

Jednoznačným dokladem toho, že fasády nádvori nelze řadit fázi empírové přestavby, že tedy nejsou dílem Mihatschovým, je chronogram (1859) v supraportě malého portálu západní fasády východního

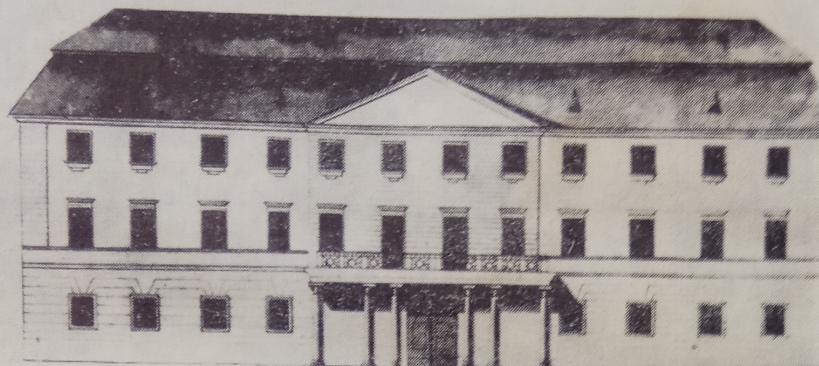
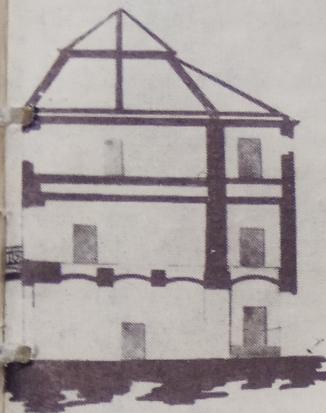
Náhres severního průčelí a
řez severním křídlem, stav
v roce 1845, sign. Klump-
ner.

Městského muzea

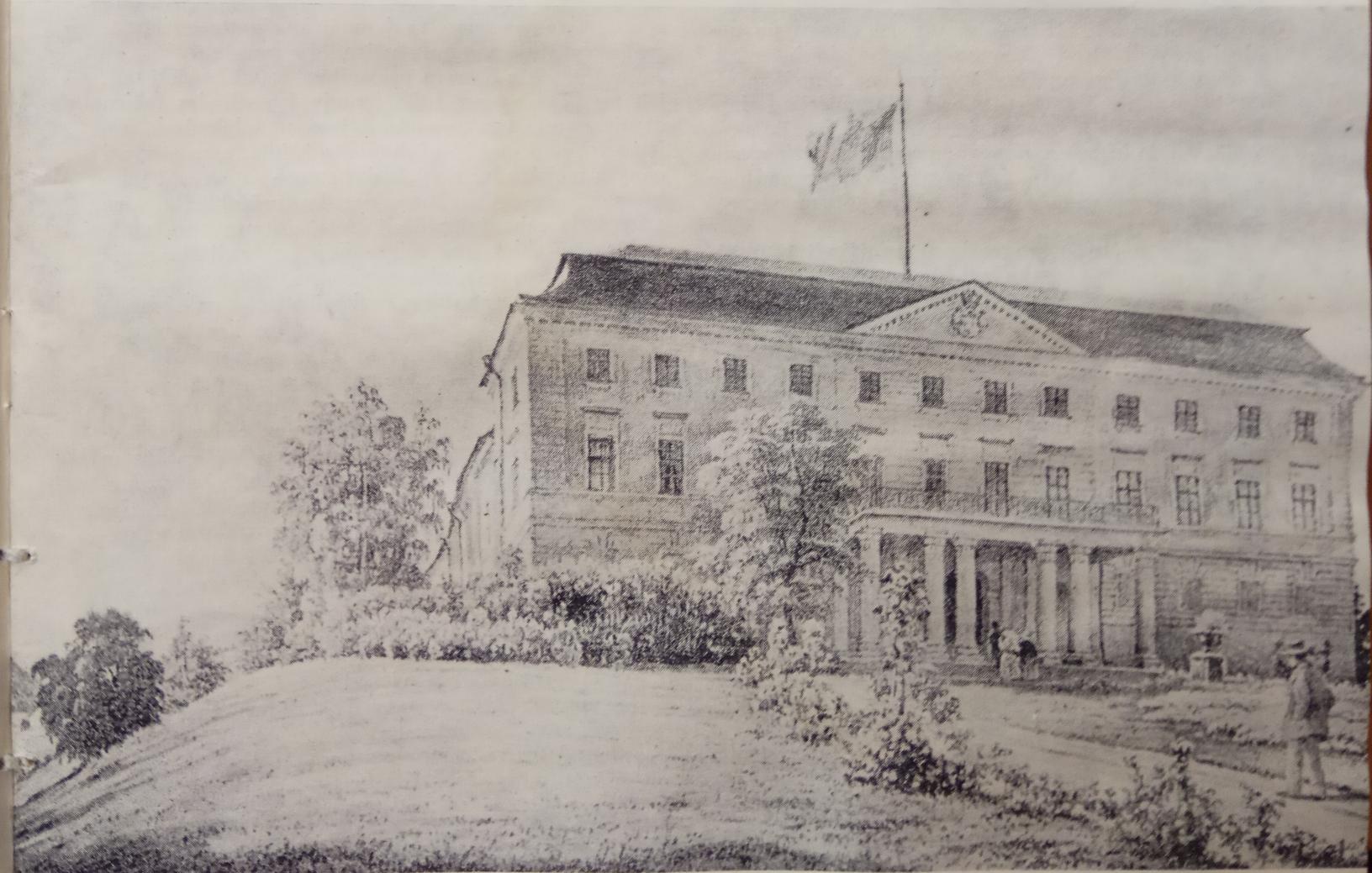
20

Gantz

Taracu

Severní průčelí zámku. Li-
tografie, 443 × 313 mm;
ze souboru vedut J. a R.
Altů, vydal J. Rau, Víděn,
1855. Majetek OSPP POP
Opava.

křídla druhého nádvoří a kryptogram (1858) v kovových kotvách na severní fasádě jižního křídla. Srovnáním rytmu okenních os na půdorysech z roku 1845 s dnešním rozložením oken ve fasádách nádvoří dojdeme k poznatku, že — s výjimkou náprav v souvislosti s realizací některých návrhů Lüdeckeho (arkádová chodba, rohová věžice) — odpovídají Klumpnerovo zakreslení dnešnímu stavu. Navíc vstup s chronogramem kreslí právě Klumpner a Lüdecke jej pak navrhují zrušit a nahradit drobným polygonálním výstupkem do nádvoří.

U severního křídla docházíme k dalším zajímavým závěrům. Na Klumpnerově fasádě průčelí, srovnáme-li s půdorysem I. NP také podle Klumpnera, se neobjevují mělké výklenky (slepé arkády) po stranách hlavního vstupu ani přízední pilíře, rozložené v rytmu rozestavění sloupů portiku. Oproti tomu okna I. NP jsou ve fasádě ještě zakreslena jako funkční, zatímco v půdorysu jsou již zaslepena (s výjimkou jednoho otvoru), a to tak, že v interiéru jsou ponechány hluboké špalety (ty později prozdvívají Lüdecke, který ovšem některá okna opět otevírá). Realizaci zaslepení okenních výklenků dosvědčuje litografie z roku 1855.²³ Bylo by nelogické předpokládat, že Klumpner kreslil okna již zaslepená a navrhoval je jich otevřání již proto, že by bylo bizarní, kdyby Mihatsch při zásadní úpravě zámku po požáru provedl slepá okna se špaletou do interiéru. Z této dedukční analýzy vyplývá nečekaný rezultát: v roce 1845 zachytily Karel Klumpner z Fulneku stav průčelí k onomu datu čili tak, jak ho provedl Jan Mihatsch z Krnova; průčelí na ikonografii z roku 1855 a takové, jak se zachovalo v podstatě dodnes (upravováno pouze I. NP), je dílem Klumpnerovým.

Z výše načertrnutého rozboru vyplývají tyto závěry. Po požáru zámku zahájil v roce 1797 stavitel Jan Mihatsch z Krnova přestavbu, která, pomíne-li okolí objektu, respektovala předcházejícím vývojem danou uzavřenou čtyřkřídlou dispozici, Mihatschem rozšířenou o přístavbu zdi, tvořící dnešní jižní fasádu severního křídla.²⁴ V souvislosti se symetrickým rozvrhem průčelí a výstavbou portiku situoval hlavní vstup a průjezd severním křídlem do prostoru, v němž se nachází dnes, a tento zaklenul velmi plochými empírovými plackami na pasech. Původní nástupní prostor (047) uzavřel a zaklenul valenou klenbu s výsečemi, zjištěnou v průběhu generální opravy sondází. Střízlivý rozvrh průčelí zachycuje Klumpnerův náčrt z roku 1845. Harmonickou dispozici enfilády s nárožními sály ve II. NP severního křídla využil k přepracování do sledu empírových pokojů s výraznými dřevěnými římsami, dveřmi a sloupy dekorovanými malbami a intarzií v empírové ornamentice.

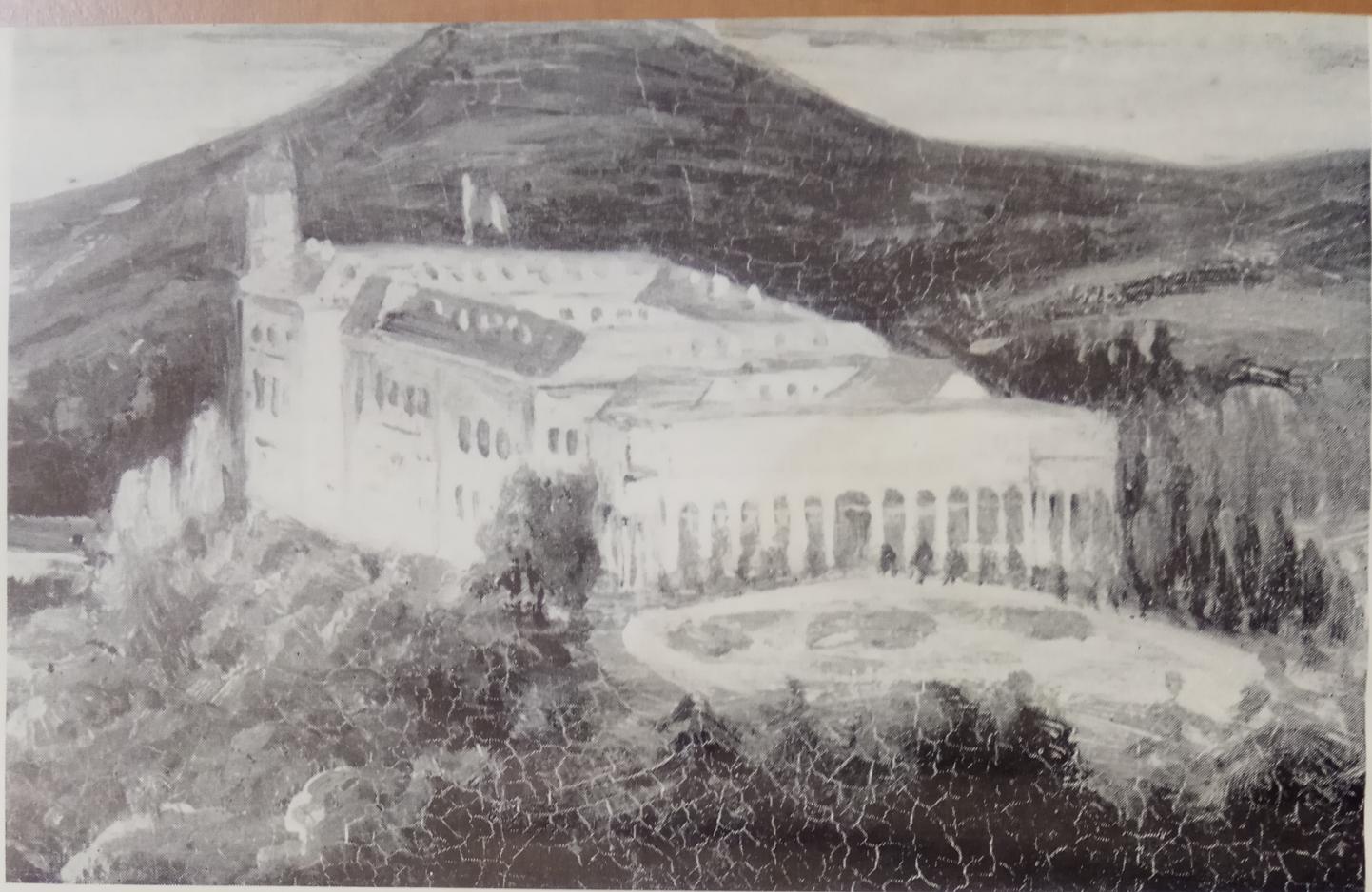
Nejmarkantněji si styl Mihatschovy empírové přestavby zachovala východní fasáda východního křídla s okny s půlkruhovým i pyramidálním završením, nádvoří. Jeho dílem jsou patrně i některé nové klen-

nební konstrukce tohoto křídla, např. necková klenba místo 109 s dodatečnou bohatou štukovou ornamentikou v ploše hran, realizovanou podle návrhu Fl. Pallenberga,²⁵ a snad (přes matoucí zakreslení) také pruská klenba místo 114, později upravovaná Lüdeckem. Ostatní místo II. NP východního křídla si zachovaly klenby renesanční, stejně jako celé přízemí traktu.

Realizace dostaveb koníren, vozoven a skleníku potvrzuje ikonografie.²⁶ Nejstarším dokladem je olejomalba krajiny s vedutou zámku od blíže neznámého Kesselheima,²⁷ který na Hradci působil asi v letech 1826–1829. Na tomto zobrazení je zachycena jižní, ukončující partie dostavby (budova skleníku?) s jednoduchými empírovými okny dělenými křížem přičníku; střecha zahrádního traktu je podlomena. Od téhož autora pochází další olejomalba, na níž však je jižní fasáda skleníku členěna lichými arkádami a střešní část vytažena do atikového patra tak, jak to potvrzuje veduta zámku z portrétu Eduarda Lichnovského i Felixe Lichnovského²⁸ a dále litografie vídeňských krajinářů J. a R. Altů z let okolo roku 1855. Vysvětlení této ikonografické kolize nabízí skica jižní fasády zahrádního křídla signovaná „Grätz dem 21. August 1828“, podpis nečitelný, na níž je fasáda již řešena do slepých arkád s atikovým patrem. Vzájemná konfrontace ikonografie vyúsťuje v tomto případě v konstatování, že Jan Mihatsch z Krnova provedl zahrádní průčelí tak, jak ho před rokem 1828 maluje Kesselheim (skica datuje ante quem) — členil fasádu, adekvátně pojed východní fasády východního křídla, empírovými okny a na západní a východní straně zopakoval prvky sloupové architektury portiku průčelí. Po roce 1828 bylo zahrádní průčelí částečně upraveno podle zmíňované skicy, což mimo jiné dokazují litografie J. a R. Altů s detailním záběrem interiéru oranžerie a pohledem na portál z vnitřní strany zahrádního průčelí, zdobený iluzivně malovaným kazetováním.

Třebaže existenci přístavby z 1. poloviny 19. století ikonografie potvrzuje dostatečně, uvedu ještě jeden důkaz — ad oculos: pracovníci Interprojektu Brno při provádění inženýrsko-geologického průzkumu odhalili sondou č. 10 v hloubce 0,50–3,30 m (skalní podklad nedosažen) zdivo z lomového kamene se zvětralým pojivem v plném profilu šachtice kolmo od západu směrem k jihu. Srovnáním zakreslení návaznosti zdiva přístaveb na jižní fasádu zámku, které poskytuje Klumpner půdorysem I. NP i dispoziční skica z roku 1877, s plánem lokalizace průzkumných prací Interprojektu Brno dojdeme k závěru, že sondou č. 10 byla v plném rozpětí zachycena východní zed' přístavby.

Klumpner, který v roce 1845 kreslil své plány, provádí v následujících letech v jejich duchu adaptace fasád nádvoří a severního průčelí. V jeho stavebním projevu se mísí dozívající pozdní empír s vlivy pozdního romantismu, soustředěného ke gotice. Toto spojení je pro dobu charakteristické a první orientace ke slohům středověku úzce souvisí s cel-

Budova zámku s dostavbou jižního zahradního traktu. Detail z veduty zámku Hradec, olej na plátně 43×63 cm, neznačeno, Kesselheim, mezi lety 1826–1829. Majetek OSSPPOP Opava.

Budova zámku s dostavbou jižního zahradního traktu s atikovým patrem. Detail z Portrétu Eduarda Lichnovského, olej na plátně, 109×103 cm, neznačeno, mezi lety 1828–1848, majetek OSSPPOP Opava.

kovou hospodářsko-politickou situací kolem poloviny 19. století, kdy postupně vlivem revolučních událostí roku 1848 klesá vliv šlechty, zatlačované podnikavým měšťanstvem, a tato se začíná vracet ale vnučím projevem k dobám své největší slávy, spojeným vnějším projevem k dobam své největší slávy.

Klumpnerem formované nádvoří výkazuje obojí slohový vliv. Řešení nízkého atikového patra a hlavně oken II. NP ve vysokém, v suprafenestře dvakrát odstupněném rámování inklinuje ještě k empíru, I. NP s podélnými okny se šambránou, tvořenou přetínáním profilů v rozích, opakuje již ve vrcholu okenních tabulí překládáním dřevěných kružeb motiv trojlaločného listu a evidentně Klumpnerem navržený vstup do místnosti 016 má portál završený tudorským obloukem, prvkem, který je právě v tomto období infikován do našeho prostředí z Anglie jako vliv windsorské romantické gotiky. Přestavba nádvoří byla skončena k roku 1859.²⁹

Nejpozději do roku 1855 Klumpner realizoval svůj návrh průčelí severního křídla. Původní řešení rozvedlo především v portiku, jehož z cihel vyzděné sloupy zhmotnil a opatřil palmetovými hlavicemi s volutami; v rytmu sloupů rozložil na fasádě přízední pilíře a provedl liché arkády. V I. NP zaslepil okna a nově řešil pásování jiným převedením kleňákového zalomení nad okenními výklenky. U II. NP zvedl přímé nadokenní rímsy a dodal ploché lišťové šambrány včetně členění suprafenestry plynoucími vpadlinami. Do korunní rímsy a trojúhelného štítu dodatečně upevnil mutuli, jak sondami potvrzuje L. Plavec.

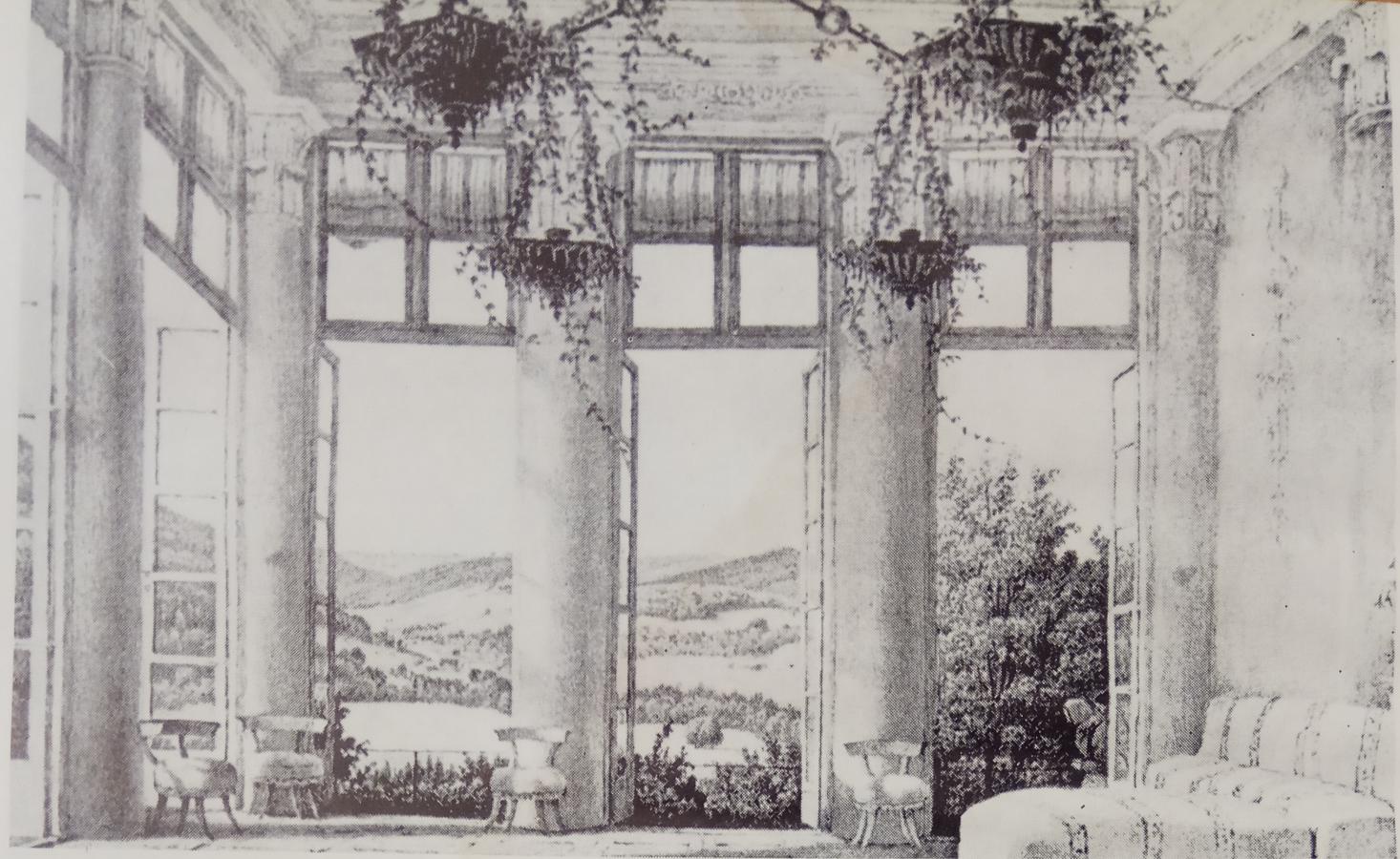
Tím tedy je stanoven podíl Karla Klumpnera z Fulneku na uměleckohistorickém vývoji zámku Hradec, o to důležitější, že to byl tento dosud ze zela opomenutý a neznámý stavitel,³⁰ který jako první rozvedl na Hradci prvky romantické gotiky a dal impuls k dalším přestavbám v jejím duchu.

Jeho následovníkem byl Karel Lüdecke, stavitel a člen památkové komise ve Vratislavě, který v roce 1861 datuje plány další přestavby. Na základě dochovaných půdorysů I. a II. NP v konfrontaci s dispoziční skicou z roku 1877³¹ je možno stanovit rozsah realizovaných úprav, ale také posoudit míru architektonického cítění Lüdeckeho, danou jeho původním záměrem adaptace. Přesto, že některé prvky, například tudorovský oblouk arkád příčné chodby, náležejí tvarosloví anglické romantické gotiky, celkově je nutno Lüdeckeho přestavbu řadit již období historických slohů — pseudogotice; Lüdecke je typický eklektik sestavující z již hotových vzorů nový celek s tendencí monumentální regotizace. Je příjemné, že jeho návrh nebyl realizován v plném rozsahu; výsledkem by bylo znehodnocení architektury cizorodě a neologicky přetížené polygonálními útvary, opěrnými pilíři a věžemi. Do polygonu Lüdecke svírá slavnostní schodiště, vytažené do opěrných pilířů a situované v prvním nádvoří, dále navrhuje malý polygonální funkčně blíže nedefinovatelný útvar ve druhém nádvoří, sestavený patrně z arkádových prvků (srovnej zakreslení pilířů a nepro-

zdění obvodu) a na jihovýchodním nároží pak baštu. U západní fasády západního křídla projektuje terasu a věže se schodištěm v partií napojení západního křídla na severní trakt. Současně s plánem slavnostního schodiště a řešením nástupu do přijímacího sálu ve II. NP otevírá severní zeď této místnosti a navrhuje přepracování portiku do zdívky příčky mezi prvním a druhým sloupem a druhým sloupem a severní fasádou, přičemž tyto protahuje do II. NP a vytváří tak z balkónu vlastně vyhlídkovou terasu — dominantu přijímacího pokoje; navíc přikládá opěrné pilíře.

Z návrhu Lüdeckeho byla přistavěna pouze arkádová chodba, rohová věž s vějířovitým schodištěm v severovýchodním rohu prvního nádvoří a provedeny některé architektonické prvky v exteriéru a adaptace interiérů. Chodba, jejíž přízemní arkády s pilíři z profilovaných cihlových tvarovek jsou završeny tudorským obloukem a stejný element opakuje také její nízké křížové klenby, byla ve II. NP původně cele otevřena okny. To před vlastním odvozením z Lüdeckeho projektu dokázalo oklepání omítka v roce 1965, kdy byly zjištěny v nyní prozdných polích nadokenní překlady; dále byly odhaleny mělké niky s jeptiškou v lomeném vrcholu (zachovány zbytky polychromie), provedené v ukončující části pilířů na úrovni kordonové rímsy. Současně s chodbou řeší Lüdecke vstup do západního a východního křídla na bázi ústupkových portálů s profilací v omítce; portály jsou opět vyvedeny do tudorského oblouku a ve vrcholech prosklených částí dveří je rozveden motiv trojlaločného listu. Ve vazbě na úpravy zámecké kaple (05) provádí z prvního nádvoří vstup do kaple jako vysoký portál vystupující do lomeného oblouku s imitací profilace ostění v omítce; poněkud disparátně působí vložený dveřní otvor s redukovaným sedlovým ukončením, jehož užívá také v interiéru kaple. Taktéž do lomeného oblouku s výraznou profilací řeší okno do kaple, opět s jeptiškou ve vrcholu. Na okenní i dveřní tabule diagonálně překládá olověné lišty s efektem iluze kosodělných tabulek vsazovaných do olova. Válcovou nárožní věž prolamuje kosoúhelnými okénky se sukositě rozšiřujícími se příčníky; nástup je opět profilovaný, ale obdélný se stlačeným obloukem dveřního výklenku.

V návaznosti na úpravy interiérů, kde se Lüdecke podepsal dosti výrazně, navrhoje další adaptace exteriéru. V souvislosti s rozdelením místnosti 02 na čtyři prostory (realizaci potvrzuje dispozice z roku 1877) znovu otevírá některá slepá okna v I. NP severní fasády severního křídla, jejichž rytmus kreslí jinak totožně s Klumpnerem. Do východní fasády východního traktu probeourává nový vstup do místnosti 06; plynký jednoduchý portál opět využívá do lomeného oblouku. Plné kovové dveře byly provedeny po roce 1872 podle návrhu Fr. Hrušky, zednického a tesařského mistra z Opavy,³² který pravděpodobně projektoval také ostatní plné dveřní výplně s kováním; v interiéru jsou dveře proskleny

Interiér oranžerie jižního zahradního traktu. Litografie, 258 × 320 mm. Ze souboru vedut J. a R. Altů, vydal J. Rau, Vídeň, 1855. Majetek OSSPPOP Opava.

Veduta zámku Hradec — východní fasáda východního křídla včetně přístavby zahradního traktu. Litografie 442 × 319 Majetek OSSPPOP Opava

do „olověných“ tabulek. Tzv. Hubertovu světnici, jak je značena místnost 06 v dispozici z roku 1877, vytváří Lüdecke vybouráním příčky a konstrukcí nové klenby — nestoupavých křížových travé do středního pilíře³³ se štukovou výzdobou hran klenby, inspirovanou empírovou ornamentikou (vejcovec se šipkami, perlovec, obloučky...). Dále Lüdecke v místnosti 05, tj. v kapli, gotizuje klenbu přidáním štukových žeber na původní valenou klenbu s výsečemi v iluzi klenby síťové; oba lomené vstupy z vedlejších místností do kaple v pohledu z jejího interiéru zvýrazňuje profilací v omítce (z protilehlých stran vstupy pouze do špalety). Obdobně zdobí pruskou placku v místnosti 114, kde v bohatém rejstříku rozvíjí štukovými žebry ve složitých kružbách celé tvarosloví gotiky (trojúhelníky, čtyřúhelníky, plaménkové motivy, suky...); tato původní výzdoba, jak ji zachycuje ikonografie z roku 1902,³⁴ byla v dalších letech zredukovaná pouze na plochu vlastní klenby.

Interiéry, do nichž Lüdecke zasahuje, pojímá důsledně včetně zárubní dveří a gotizování vnitřních křídel empírových oken přikládáním kružeb (místnosti 114, 115 a 116). Předsín (113) s křížovou klenbou se žebry a táfováním celým obvodem, na němž opět nalézají místo gotické kružby, je Lüdeckeho dílem včetně masivních dveří. Komplexně přistupuje také k interiérům II. NP západního křídla, kde zárubně dveří tvoří gotizujícími profily s přetínáním v rozích a završením tudorským obloukem nebo prostou rovnou římsou a kde opět uplatňuje kružby. V chodbě klade dlažbu se symbolickou inkrustací knížecí koruny, erbovních znaků knížat Lichnovských a hrabat z Werdenbergu³⁵ (tytéž na svornících křížové klenby arkádové chodby ve II. NP) a literou C — monogramem Karla Maria Lichnovského jako stavebníka. Dlažbu pokládá diagonálně.

Toto je tedy podstata Lüdeckeho přínosu stavbě. Mimo to ruší některé příčky, např. v místnostech 010 a 134, nově řeší místnosti 037 — 039 včetně chodby 040, navrhoje balkóny východního a západního křídla a pojímá okna jižního a východního křídla se šambránou přetínaných profilů.

V 80. a 90. letech 19. století dochází k posledním rozsáhlejším adaptacím podle návrhu profesora F. Händela z Výmaru; stavbu prováděl architekt Langer z Vratislaví³⁶ a později stavitel Fr. Hruška z Opavy. Týkaly se však především dostaveb tzv. Červeného zámku v duchu severoněmecké cihlové gotiky vilémovského Pruska a přenos Bílému zámku byl nepatrny; dotkl se hlavně jižního křídla a přilehlé východní fasády východního křídla. V archívnu se zachoval Händelův návrh okna³⁷ představující de facto dvě varianty; s jednou z nich lze ztotožnit okno II. NP východní fasády jižního křídla do místnosti 119, 120 s výrazným pískovcovým ostěním plynule převedeným do římsy tvaru oslího hřbetu s trojlaločným listem v plné suprafenestře. Obdobně obkládá Händel červeným pískovcem také malá okna do místnosti 013 a velké čtverhranné okno do míst-

nosti 117, kde v pískovci vykrajuje sférické čtyřlisty. S jistotou mu lze připsat nízkou žebrovou křížovou klenbu v místnosti 013, jejíž žebra tvoří olíčené cihlové tvarovky, profilované stejně jako u kleneb v sálech a místnostech tzv. Červeného zámku. Händel také nově projektuje schodiště (019) z I. do II. NP v jižním křídle a nástup z průjezdu (020) otevírá dveřmi v portálu s ukončením do oslího hřbetu.

V souvislosti s realizací koníren v Červeném zámku a zamýšlenými přístavbami věží, nových skleníků a slavnostního vstupu za jižním křídlem zámku byly zbořeny přístavby vozoven a skleníků, které provedl Jan Mihatsch z Krnova počátkem 19. století. Z těchto Händelových návrhů³⁸ však bylo uskutečněno minimum — jedna z věží, uvnitř nedostavěná; současně zůstala zcela otevřena nepropracovaná jižní fasáda jižního křídla.

Ani 20. století neponechalo zámek bez stavebních zásahů. Z roku 1906 pochází návrh stavitele Julia Lundwalla z Opavy, řešící v duchu novogotiky nástup do místnosti 02 ve východní fasádě severního křídla. Tento projekt realizován nebyl a pravděpodobně byl empírově pojatý vstup, který je také vhodnější, proveden podle J. W. Kunze (Kurtha?) z Ratiboře, jenž v roce 1907 kreslí návrh adaptace místnosti 02, značené jako letní sál.³⁹ Ruší příčky provedené K. Lüdeckem a převádí, včetně úpravy klenby přikládanými lištami a kazetovým středním pásem, tuto místnost do stavu, v jakém ji známe dnes; došlo však opět k otevření oken do severní fasády tak, jak jsou zakreslena na půdorysu I. NP z roku 1912. Tyto plány — z roku 1912 — s půdorysem všech podlaží jsou sice provedeny především s orientací na zakreslení elektrické sítě a zhotovila je Inženýrská kancelář společnosti pro elektrifikaci v Opavě, revid. ing. Wangenheim, ale přesto poskytují základní informace o objektu a jeho dispozici k uvedenému datu. Taktéž lze klasifikovat plány z roku 1940,⁴⁰ na nichž jsou ještě také v I. NP severní fasády severního křídla značena okna, a proto lze předpokládat další stavební zásah, který je prozdvívá a I. NP omítá do pásování, po roce 1940 a do roku 1945, kdy po osvobození působí na zámku národní správa.

Z roku 1911 jsou plány stavitele J. Lundwalla z Opavy, jimiž projektuje a podle nichž byla provedena nová okna II. a III. NP severní fasády severního křídla (průčelí) a balkónové dveře jídelny.⁴¹

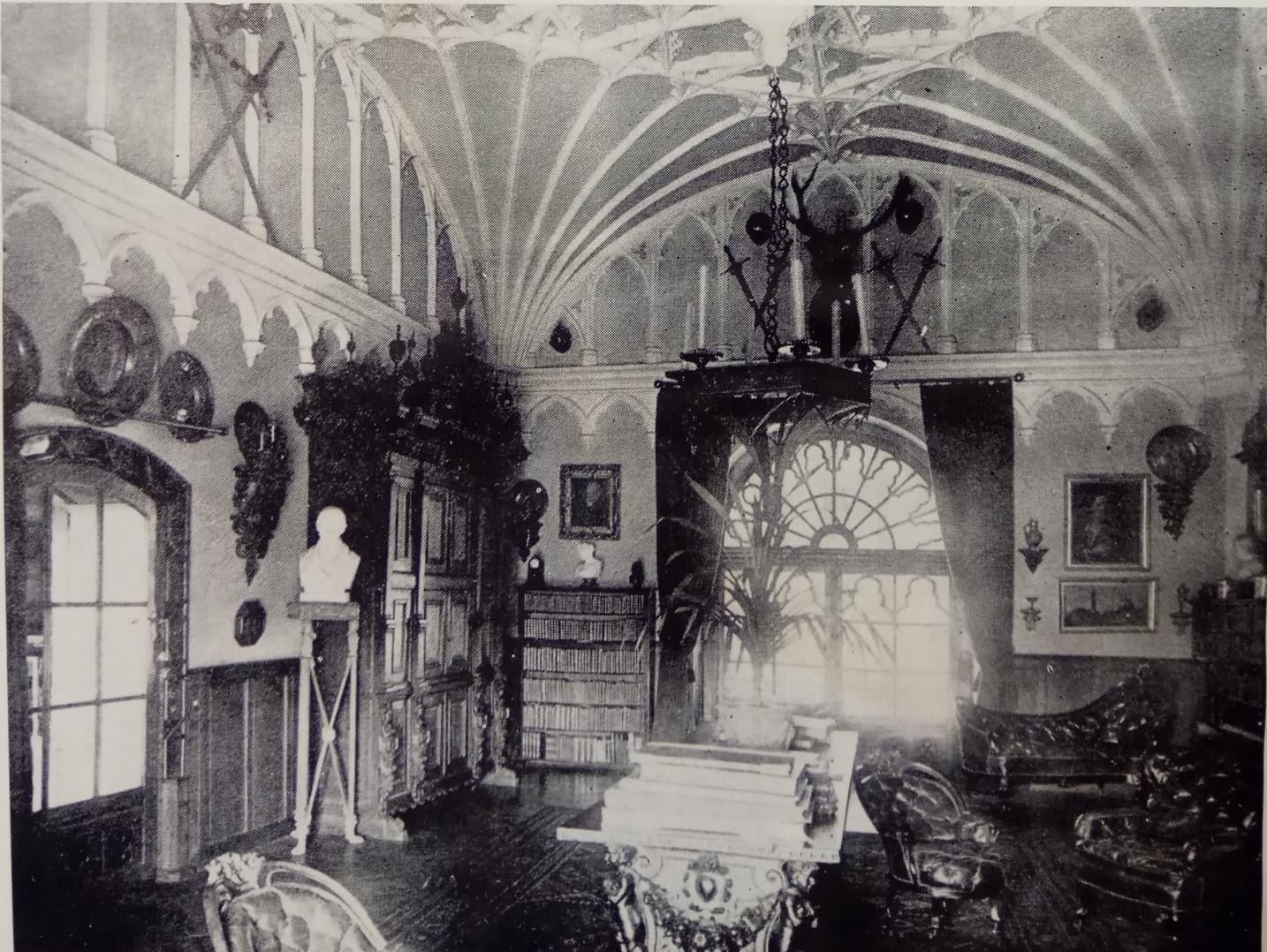
Po roce 1945 byly prováděny pouze menší úpravy. V roce 1945 byla osazena nová vrata v průčeli a v jižní fasádě jižního křídla; návrh zpracoval arch. stavitel Karel Gajovský z Ostravy,⁴² který prováděl rovněž adaptaci hospodářských budov Červeného zámku. V roce 1965 proběhla již argumentovaná oprava fasády průčelí a fasád nadvoří včetně arkádové chodby. V roce 1973 byl opravován portikus průčelí a v dalších letech pokračovaly drobné zásahy (oprava střech, nově v mědi prováděně klem-pírské práce...).

Analýza jednoznačně potvrdila složitý vývoj zám-

Interiér zámecké jídelny (m. č. 043) — s novorenesanční výmalbou klenby. Fotografie, stav v roce 1902. Majetek OSSPPOP Opava.

Interiér zámecké knihovny (m. č. 114) — gotizující úprava K. Lüdeckeho. Fotografie, stav v roce 1902. Majetek OSSPPOP Opava

ku v Hradci nad Moravicí, na jehož objektech se více nebo méně počaly všechny slohové fáze počínaje gotikou a konče historismy. Nejvýraznější podíl však připadá slohům 19. století v tom sledu, v němž se odvíjely, tzn. empír a romantický i pozdní historismus. Tyto se také staly určujícími komponenty při zpracovávání architektonické studie a projektu i prováděcího projektu generální opravy zámku v Hradci nad Moravicí.⁴³

POZNÁMKY

¹ B. Novotný, Archeologický výzkum Hradce u Opavy, SlezSb, 57, 1959, s. 447–463.

² A. Turek, Dějiny zámku Hradce, Ostrava, 1971. Týž, Z minulosti Hradce a panství hradeckého, Hradec u Opavy, 1960. Týž, Prameny k poznání vývoje sociálních poměrů na panství hradeckém do 16. století, SlezSb, 50, 1952, s. 252–260.

³ E. Poche, Uměleckohistorický průzkum Hradce u Opavy, SlezSb, 47, 1949, s. 379–380. V. Kotrba, Hradec u Opavy, Ostrava, 1961.

⁴ Pokud nebude v textu doslovně rozvedeno, týká se pouze Bílého zámku.

⁵ A. Turek, K stavebnímu vývoji zámku Hradce, SlezSb, 50, 1952, s. 144.

⁶ Tento kronikářský záznam J. Knura, Schloss Grätz in Schlesien, publikuje v překladu K. Kanelíře J. Rohel, Hradec v podání kronikářů, 1955, popis na s. 5–6. Přesto, že ještě B. Novotný, op. cit., s. 454, pozn. 43 uvádí, že Knurova zámecká kronika, nalezená v knihovně na Hradci u Opavy, je uložena tamtéž, není dnes k dispozici ani v originále ani v překladu.

⁷ Srovnej dnešní polohu studny (byla zasypána na přelomu 18. a 19. století a znova objevena roku 1852) mezi tzv. Bílou věží a zadní frontou zámku.

⁸ A. Turek, Dějiny zámku Hradce, Ostrava, 1971, s. 8 a 15.

⁹ L. Plavec, Stavební průzkum na zámku Hradci, tzv. Bílém zámku, KSSPPop Ostrava, 1976, s. 32.

¹⁰ Sondy byly pokládány na žádost investora jako doplněk inženýrsko-geologického průzkumu, prováděného Interprojektem Brno. K tomu viz Inženýrsko-geologický průzkum, Statické zabezpečení Bílého zámku, Hradec nad Moravicí, Závěrečná zpráva, 1977, s. 31.

¹¹ Jak v popisu zámku z doby kolem roku 1570 tak v dokumentu Barbory Gočové, vdově po Jiříku Cetrysovi, napsaném v roce 1549 a dokládajícím průběh stavebních prací na Hradci mezi lety 1531–1535 (A. Turek, K stavebnímu vývoji zámku Hradce, SlezSb, 50, 1952, s. 142), se velká věž zmíňuje v takové souvislosti, která nutí označit ji jako samostatný útvar, izolovaný od ostatních objektů. Citovaný materiál také potvrzuje situování červené věže na severní straně a velké věže na jižní stranu: „Item nejprve dala sem zed' okolo zámku Hradce... zgruntu vyzdítí... tu od červené věže...“ „Item na druhé straně sem dala zed' obehnati... až k velké věži...“.

¹² Srovnej Knurův záznam: „... Na obou bočních stranách zámku, východní a západní, byly tehdy u základní zdi svahy tak příkré, že nebylo třeba přistavovat ani valy ani ochranné zdi.“ (J. Rohel, op. cit., s. 6.)

¹³ A. Turek, K stavebnímu vývoji zámku Hradce, SlezSb, 50, 1952, s. 141–142.

¹⁴ W. Braun, Urkunden und Regsten zur Kunstgeschichte von Österreichisch — Schlesien aus auswärtigen Archiven, Bau der Grätzer Burg 1535, ZGK, I, 1905/6, s. 83. Citace: 1535. August 11. Wien.

König Ferdinand I. erlässt folgendes offen mandat in das fürstenthumb Troppaw:

Euch ist ungezwifft zuvor genuegsamer underricht furkhumen das wir bevohlen, unser schlosz Gräcz, in angezaigtem unserm fürstenthumb Troppaw gelegen, so durch feursnot nit wenig schaden gelitten auch zuvor zum tail paufellig ge-

wesen, als vil die notturft eraischt, widerumb zu erheben pessern und pauen, auch numals, wie uns bericht beschehen, unserm bevelch nach, in volziehung desselben gepeu und pesserung khumbt und angefangen, Dieweil dann nit allein legen und dem ganzen fürstenthumb Troppaw unczlich und gzierlich. Demnach ist an euch all unser genedig begern, bevelhund, ir wollet euch gehorsamlich verhalten und zu solhem pegeu und pesserung unsers khuniglichen schlosz Gräcz mit zafuerung kalch und stain gehorsamlich und guetwillig erzaigen und beweisen.

K. K. Statthalterreicharchiv zu Prag, Copialbuch Nr. 14, Fol. 124.

Aus dem Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, Band X, 2. Abteilung, Nr. 5975.

¹⁵ Při této přiležitosti považuju za nutné zmínit se o konstatování L. Plavce (L. Plavec, op. cit., s. 4), který uvádí, že podle A. Turka je vyobrazen nejstarší pohled na zámek na epitafu Kašpara Pruskovského z roku 1603 v hradeckém kostele. A. Turek sám přímo neuvádí (A. Turek, Dějiny zámku Hradce, Ostrava, 1971, s. 17), že jde o zámek, nýbrž formuluje svůj názor poněkud zastřeně, a sice: „... epitaf ... ukazuje nejstarší (schematizovaný) pohled na Hradec“. Osobně se domnívám, že pravděpodobnější je výklad epitafu jako pohledu na Hradec (městečko) s dominantou nově postaveného kostela v pozadí (pohled orientován k severu, čili směrem od zámku k Opavě). Kostel sv. Petra a Pavla, jež stavba byla zahájena právě za Kašpara Pruskovského, byl dostavěn a vzápětí vysvěcen v roce 1597 olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským a je tedy logické, že by se mohl objevit v schematickém zobrazení na zmíněném epitafu v nové kostelní stavbě. Navíc zachycení stavby odpovídá patrně tehdejší podobě kostela, protože k prodloužení ve směru presbytáře došlo mnohem později, až v letech kolem roku 1780. Také nejstaršímu a době kolem roku 1600 (je nutno počítat s časovým předstihem, v němž bylo kamenncko-sochařské zpracování epitafu zadáváno) časově nejbližšímu popisu zámku z roku 1570 zobrazený schematický záběr v žádném případě neodpovídá (srovnej A. Turek, K stavebnímu vývoji zámku Hradce, SlezSb 50, 1952, s. 144) a jen těžko by mohl nastiňovat v podstatě již renesanční soumrnost, směřující k uzavření zámku do čtyřkřídlé dispozice tak, jak k ní spěje výrazná přestavba, kterou podnikl právě Kašpar Pruskovský.

¹⁶ Již dosavadní průběh GO BZ potvrdil presupci pro stavební vývoj podstatných nálezů např. objevením sgrafita v úrovni těsně nad podlahou II. NP v místě napojení již. křídla na křídlo vých. (míst. 123): sgrafito, zachycené takto na západní fasádě východního křídla, otevírá otázkou dispozice renesančního Hradce v první fázi přestavby — tj. do roku 1620. Byla již východní část dnešního jižního křídla vlastně pokračováním východního křídla s tím, že křídlo jižní bylo až dodatečně protaženo? Nasvědčuje tomu tamtéž zjištěné neprovázání zdíva obou křidel a leccos napovídá samá dispozice — zamýšlená soumrnost a reprezentativnost severního a východního křídla (první fáze přestavby) a jakoby narychlo a nepromyšleně pak „dolepená“ ostatní křídla (druhá fáze přestavby), sledující jediný cíl — co nejdříve dokončit a uzavřít celý areál.

¹⁷ V místnosti 115 potvrdil sondou č. 67 ve spodní vrstvě renesanční omítku, v místnosti 117 odhalil sondami č. 81 až 85 na klenbě omítku kletovanou, černou linku lemující hřebinky a na patkách klenby fragment kresby s vejcovcem. V místnosti 110 doložil sondami č. 137 a č. 140 obdobnou výmalbu s černou linkou podél výsečí (L. Dědková, Stavební restaurátorský průzkum, Hradec nad Moravicí — Bílý zámek, KSSPPop Ostrava, 1975, s. 7–9).

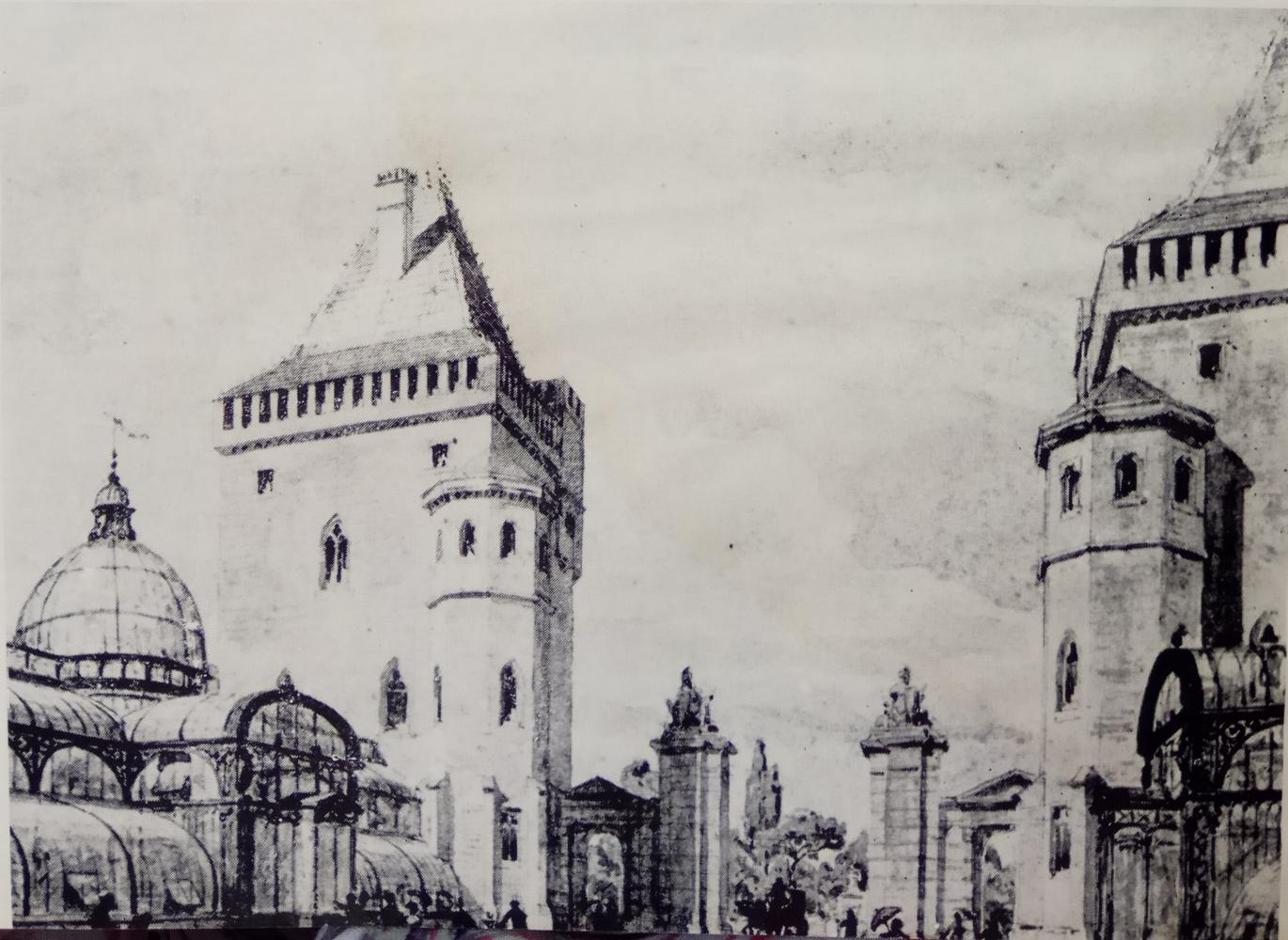
¹⁸ Ve své kronice se Knur zmíňuje když píše o velké přestavbě „starého hradu“ v dnešní zámek, že byly strženy „rohové věže“ (J. Rohel op. cit. s. 7).

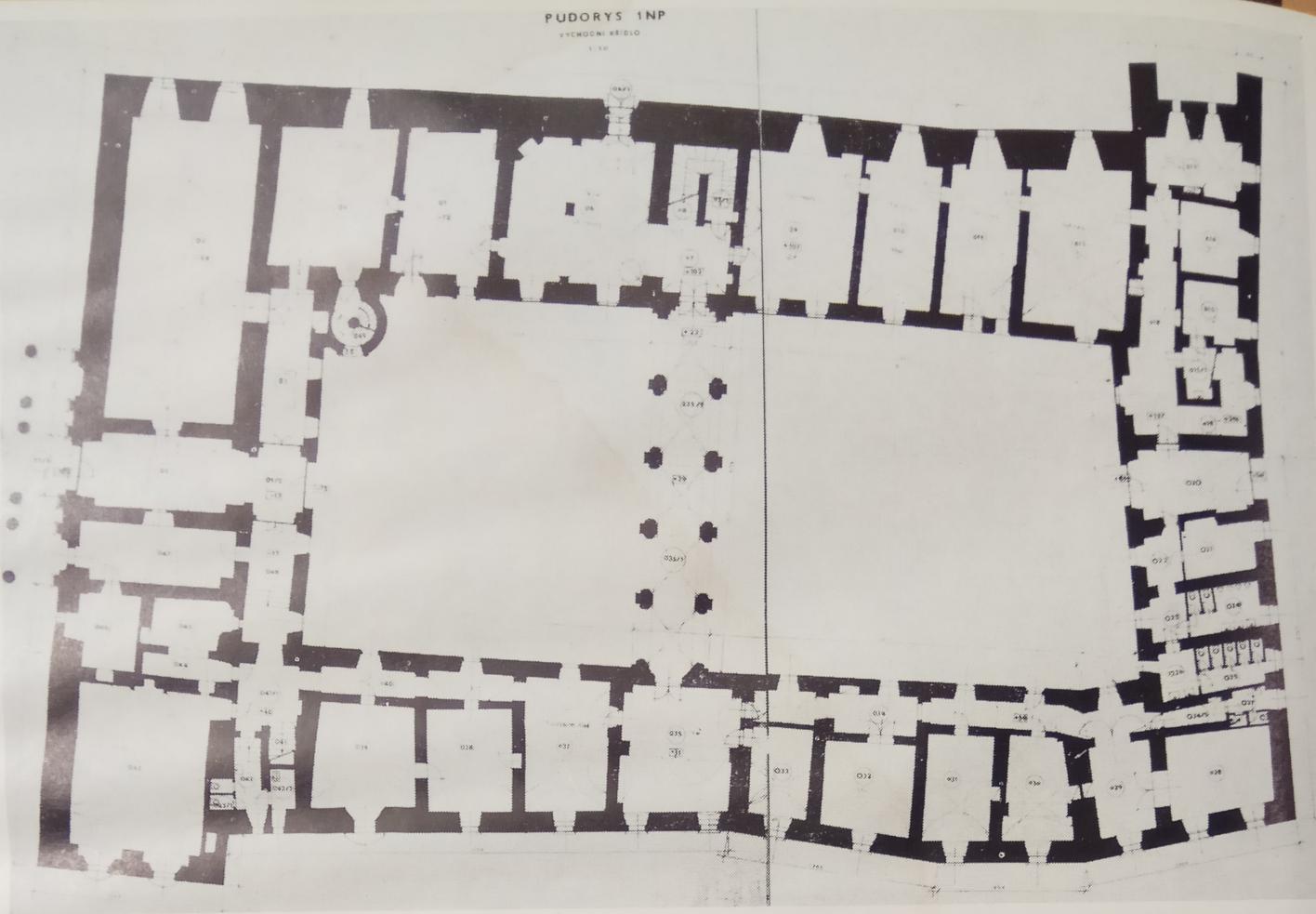
¹⁹ Smlouva mezi hrabětem Mořicem Lichnovským a krnovským zednickým mistrem Janem Mihatschem o stavbách na zámku v Hradci, uzavřená na Hradci 15. 7. 1797, byla v tzv. starém zámeckém archívnu, založeném na rodinném archívku knížat Lichnovských signována B XII 19. Ve Stá-

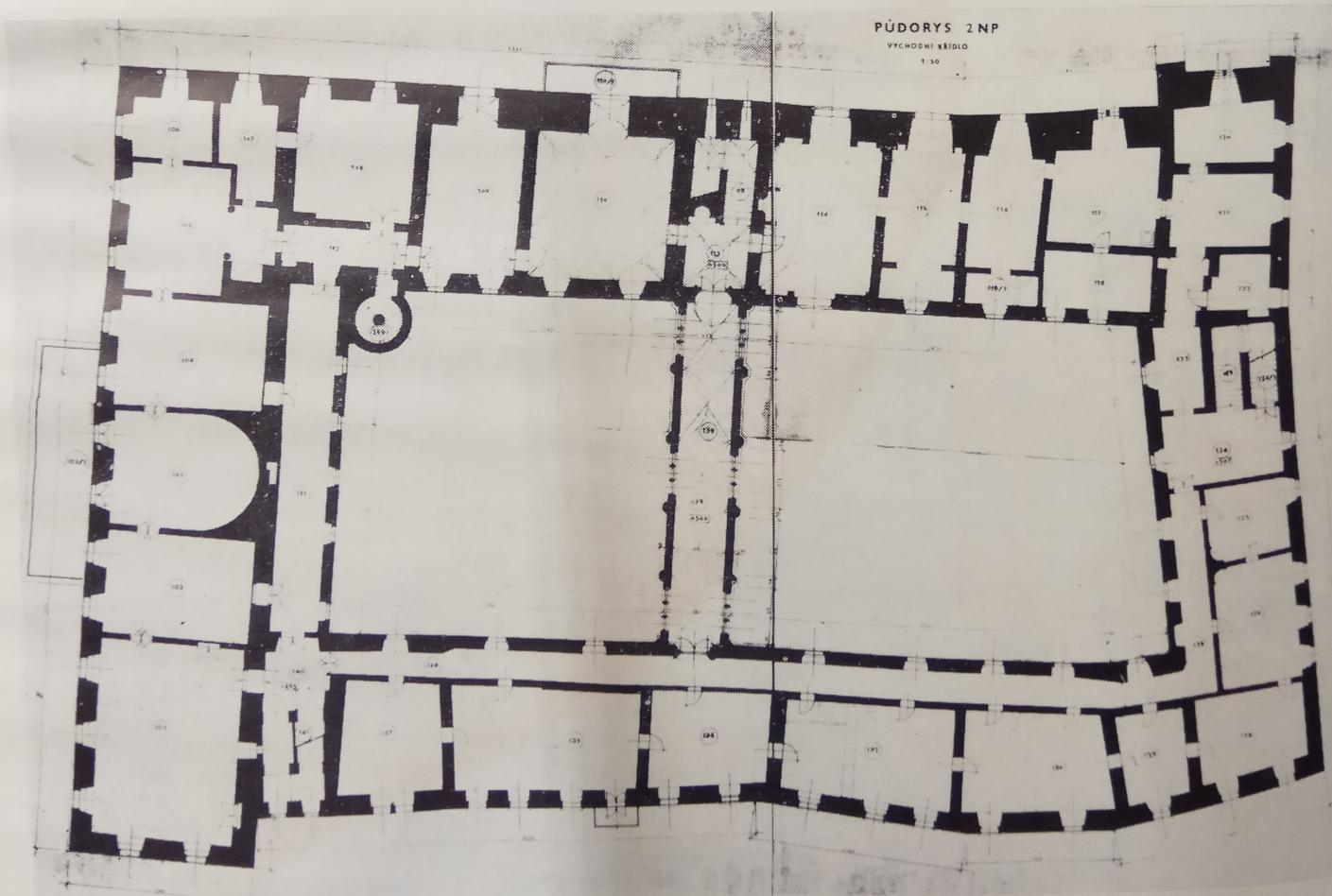
Interiér salónu (m. č. 110) — s novorenesanční výmalbou klenby. Fotografie stav v roce 1902. Majetek OSSPPOP Opava.

Návrh na řešení slavnostního vstupu za jižním křídlem. Kolorovaná kresba tužkou 286×363 mm, neznačeno (F. Händel?), 80. léta 19. století. Majetek OSSPPOP Opava.

Plány I. a II. NP zámku, projektový úkol, Fr. Stoklasa, OSP Opava

ním archívu v Opavě, kam byly tyto materiály převedeny, nebyla nalezena.

²⁰ Knur píše: „Při strhávání věží se shledalo, že zdivo je tak pevné, že dříve se zlomil kámen než zalitá malta, a protože sochorem (Brecheisen) nemohli nic pořídit, trhali tyto věže střelným prachem. Muž, který se této práce ujal, jmenoval se Bicisko a byl ještě roku 1816 cílným na střelnici, která byla založena asi padesát kroků od zámku na horském svahu proti papírně...“ (J. Rohel, tamtéž.)

²¹ Protokoly o převzetí archivální ze zámku Hradec (KOS) a jejich převedení do Státního archívu v Opavě uložené ve spisovně zámku Hradec u Opavy. 1966, B I 4, neobsahují v seznamech uváděné položky. Snad pouze některé plány z 20. století lze ztotožnit s i. č. 837 (plán elektrické sítě z roku 1912), i. č. 838 (plán z roku 1940) a s i. č. 868–890 (Händelovy nákresy) v Doplňku inventáře fondu Velkostatek Hradec.

²² Vídeňští krajináři Jakub Alt (1789–1872) a Rudolf Alt (1812–1905) zpracovali pro Roberta Lichnovského Soubor pohledů (litografii) na zámek Hradec, vydaný v roce 1855 ve Vídni, nakladatelství J. Rau. Dnes uloženo na zámku Hradci, sbírka grafiky.

²³ V zaslepených oknech byly patrně v omítce tažené přičníky, napodobující běžné členění okna. To bude nutno ověřit sondou do prvních dvou okenních os zprava — u ostatních okenních otvorů docházelo v průběhu 19. a 20. století k opětovným probourávkám a dozdíváním.

²⁴ Veduta zámku na portrétu knížete Eduarda Lichnovského (umírá v roce 1845) již tuto recentní dostavbu zachycuje.

²⁵ SA Opava, fond Velkostatek Hradec, Doplňek inventáře (1786–1946), i. č. 854.

²⁶ Sbírka obrazů a grafiky zámku Hradec nad Moravicí.

²⁷ Kesselheim byl učitelem kreslení dětí Eduarda Lichnovského. Svá díla (7 olejomaleb) s výjimkou jednoho ne-signuje a nedatuje.

²⁸ Obrázek není datován. Felix Lichnovský však přebírá zámek po smrti svého otce Eduarda Lichnovského v roce 1845 a sám v roce 1848 umírá; již od roku 1838 spolu se svou matkou, Eleonorou hr. Zichy de Vásánykö, se ujímá správy statků.

²⁹ Opis chronogramu: CarolLVs prinCeps (et) Marla De CroII.

³⁰ Ve fulneckých úmrtních matrikách — Sterbematrik Fulnek von Jahre 1842 bis 1876, SA Opava, sign. Od-IV-10, fol. 247 figuruje pouze žena stavitele Karla Klumpnera, Antonia, která umírá 14. 9. 1866 ve věku 55 let.

³¹ Dispoziční skica, zachycující sled místnosti zámku k roku 1877 — Situationsplan des Schloss Graetz — se nachází v SA Opava, fond Velkostatek Hradec, Inventář (1574–1949), i. č. 35 (Inventář zámku Hradec z let 1868–1877).

³² SA Opava, fond Velkostatek Hradec, Doplňek inventáře (1786–1946), i. č. 934.

³³ Klenba místnosti 06 byla považována za renesanční včetně štukové výzdoby.

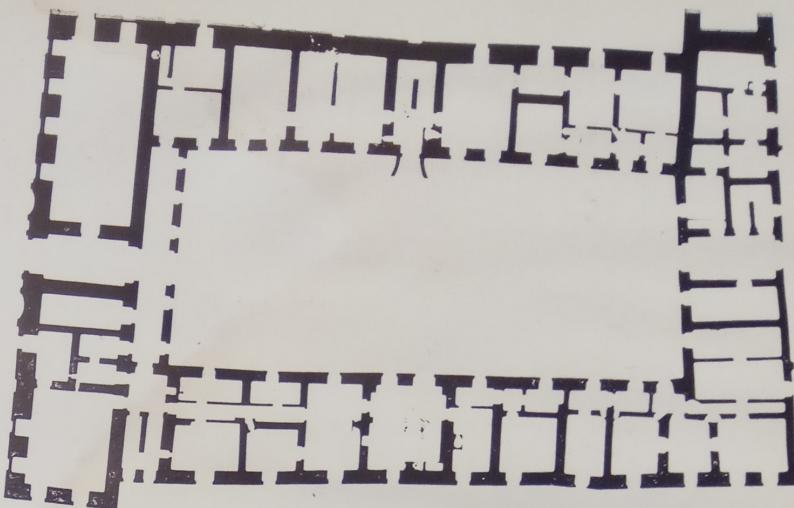
³⁴ Z roku 1902 pochází fotoalbum (celkové pohledy na zámek Hradec, interiéry zámku), které si Lichnovští nechali provést u Flor. Gädela v Opavě. Uloženo v zámecké knihovně na zámku Hradci nad Moravicí.

³⁵ Lichnovští získávají ke knížecímu titulu 4. 9. 1824 také titul hrabat z Werdenbergu na základě spríznění s tímto rodem (Bernhardem, svobodným pánum Lichnovským) poté, co jeho linie vymírá po meči i přeslici. Obojího titulu užívá jako první Eduard Lichnovský a z erbu Werdenbergů pojímá do svého erbu srdeční štítek — chrámovou korouhev se třemi patkami a třemi zlatými kroužky. Viz Konrád Blažek, Adel von Oesterr — Schlesien, Nürnberg, 1885, s. 41, obr. 22.

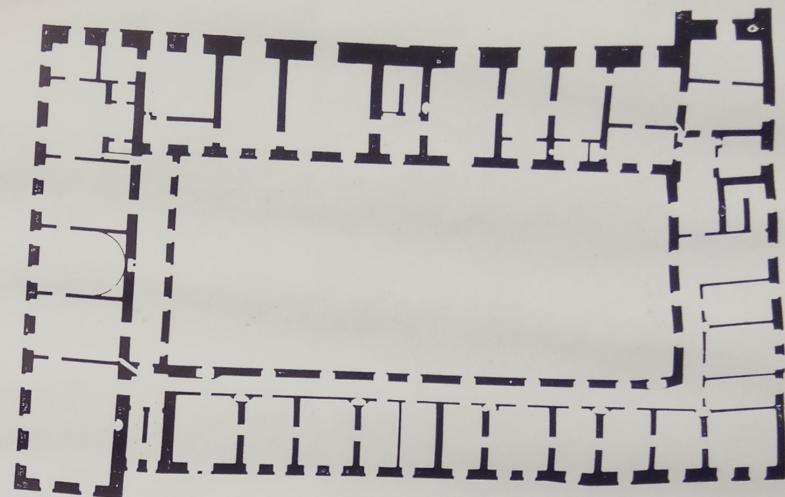
³⁶ Již z roku 1878 pochází korespondence Karla Maria Lichnovského s architektem Langrem z Vratislaví, uložené ve SA Opava, fond Velkostatek Hradec, Inventář (1574–1949), i. č. 452, sign. VII 167, kart. 57.

³⁷ SA Opava, fond Velkostatek Hradec, Doplňek inventáře (1786–1946), i. č. 852.

³⁸ Händelovy návrhy tzv. Bílé věže zachovány včetně

Plán I. NP zámku, K. Klumpner, 1845.

Plán II. NP zámku, K. Klumpner, 1845.

půdorysů, řezů a detailů (SA Opava, Doplňek op. cit. i. č. 868–890).

³⁹ SA Opava, Doplňek, op. cit., i. č. 836, 841.

⁴⁰ SA Opava, Doplňek, op. cit., i. č. 837, 838.

⁴¹ SA Opava, Inventář, op. cit., i. č. 554, sign. IV 2, kart. 86.

⁴² Plánový archív KSSPPop Brno, hlavní a dvorní vrata — detaily, 1 : 20, listopad 1953.

⁴³ Tato studie a projekty včetně záměru instalace budou publikovány v dalším příspěvku.

Všechny snímky a reprodukce Marie Haverlantové OSSPPop Opava.

Plán I. NP zámku, K. Lüdecke, 1861.

